

TERMÉS

Egri fertálymesteri hagyományok

Szent Apollónia napjához (február 9.) közel, idén február 11-én avatták Egerben a fertálymestereket, akik immár 16 negyed, azaz városrész képviselőiként több évszázados hagyományt őrizve látnak el konkrét feladatokat. A XV–XVIII. században Győrtől Kolozsvárig a Kárpát-medence különböző tájain volt jellemző, hogy a települések némi önállósággal rendelkező részekre – *tizedekre, fertályokra* – tagolódtak. A városrészek élére választott *fertálymesterek* a modern közigazgatás létrejöttéig, a XIX. század közepéig sokfelé segítették a helyi önkormányzatok munkáját. Az egri fertálymesterség azért egyedülálló Magyarországon, mert a tényleges közigazgatási és rendészeti feladatok megszűnése után hagyományörző tevékenységként, a társasági élet részeként fennmaradt egészen a XX. század közepéig. A szocializmus évtizedeiben szünetelt, majd a rendszerváltozás után, 1996-ban újjászerveződő fertálymesteri testület ma egyike Eger fontos civil szervezeteinek. Az évszázados tradíciókat ápolva jelen van a város közéletében és fontos szerepet játszik a lokális hagyományok ébrentartásában, továbbadásában. A fertálymesterek a jellegzetes százcáncú köpenyben és a tisztség jelképének számító szalagos fertálymesteri bottal nem hiányozhatnak a város jelentős közéleti eseményeiről, ünnepségeiről.

A XVIII. század elején Egerben már létező fertálymesteri intézmény a hajdúk XVII. századi hadi szervezetére vezethető vissza, akik a városban megtelepedve egy-egy városrész élére *tizedest (decurio)* állítottak. A török kiűzése után betelepülő német polgárság az általuk lakott városrészeket 1712-ben már *negyednek (viertel)* nevezte, és az élére választott előjárókat eleinte még tizedesnek, majd az 1730-as évektől németül *viertelmeisternek*, magyarul *fertálymesternek, negyedmesternek* hívták. A XVIII–XIX. században a fertálymester megnevezés az általános, a negyedmesteri naplók XX. századi bejegyzéseiben a fertálymester, negyedmester elnevezés egyaránt jellemző. Ma is ismerik mindkét megnevezést, de jobban szeretik az „elegánsabbnak” tartott *fertálymester* kifejezést, hiszen a másiktól valaki arra gondolhatja, hogy az illető „csak negyed ember”. Kezdetben négy negyede volt Egernek, majd a városfalon kívüli *hóstyák*, külvárosok létrejöttével 1716-ban hatra (Hatvani, Maklári negyed), 1716 és 1823 között 12-re (Város I–IV, Hatvani I–IV, Rác vagy Felnémeti, Cifrasánc, Maklári I–II. negyed) nőtt a számuk. 1938-ban két új negyed (Szent István-város, Szent Lajos-város) keletkezett, a XXI. század elején pedig az egykori Csebokszári lakótelepből jött létre a 15. negyed (Felsőváros). 2012-ben az Eger részét alkotó Felnémet kapott fertálymestert (Felnémet negyed).

A fertálymesterek a XVIII. században a városi tisztségviselőkkel együtt, azok alárendeltségében végezték munkájukat: tájékoztatták a negyedek lakóit a földesurak és a hatóságok rendeleteiről, de részt vettek az adók összeírásában és beszédésében is. Városrészükben ellenőrizték a tűzrendészetet, a kémények, udvarok és utcák tisztaságát. Ügyeltek arra, hogy mindenki a magisztrátus által megszabott napszámbért fizesse, idegeneknek ne adjanak szállást, a fertály lakói erkölcsös életet éljenek. Ők vigyáztak az éjjeli csendre és rendre, amikor a fertálymesteri botot is használhatták, de törvény elé is állíthatták a garázda elemeket. A városi tanács a XIX. század elején részletesen szabályozta a fertálymesterek kötelességét, s eszerint ügyeletet tartottak a városházán, hogy ügyes-bajos dolgok intézésére elküldhessék őket.

A XIX. század második felében a törvények már nem ismerték a fertálymesteri tisztséget, korábbi feladataikat a városi tisztviselők, alkalmazottak látták el. Így ez a hagyományörzés címén maradt fenn, tényleges közigazgatási feladatok nélkül. A város tehetősebb polgárai és a földművesek felismerték, hogy az intézmény a társasági élet és kapcsolattartás fóruma lehet. A tisztség presztízse a XX. század első felében érte el a csúcspontját, amikor magas rangú főpapok, megyei és városi tisztviselők, értelmiségiek is nagy megtiszteltetésnek vették, ha fertálymesterek lehettek.

A XVIII–XIX. században nem volt egységes fertálymesteri testület, hanem az egyes negyedeknek megfelelően 12 jól elkülönülő csoport létezett, amelyhez a még élő összes fertálymester tartozott. Ilyen keretek között választották meg évente az új fertálymestereket, tartották meg a lakomákat és vezették a fertálymesteri naplókat. Általában minden negyednek volt egy kis kasszája, ún. *fűklyapénze*, amelyet a

Fertálymesteri tabló, 1871.
(Lónyainé Nagy Éva felvétele)

város egészét átfogva tevékenykedtek a lokális értékek megismertetése, az erkölcsös élet és a szociális gondok javítása érdekében. 1931 őszén a testület aktívan részt vett az inségakció szervezésében, 1935-ben pedig úgy határoztak, hogy minden fertálymester köteles lesz a negyedében lévő szobrok, feszületek és műemlékek állapotát figyelemmel kísérni. Volt olyan negyed, ahol az utca aszfaltozását és közkút állítását szorgalmazták. A fertálymesteri testület javaslata alapján írták meg a lelépő fertálymesterek az év során negyedükben történt eseményeket tartalmazó jelentésüket. Ezek szerint az aktív és *kiérdemült* fertálymesterek testületileg részt vettek a városrészek egyházi és polgári rendezvényein, de tükrözik a negyedek érdekében végzett sokrétű tevékenységüket is. A Cifrasánc fertályjegyzőkönyve szerint 1936-ban a negyed fertálymesterei együttesen megjelentek a szervita rend nagyszombat esti feltámadási ünnepélyén, és a körmenetben hat tag lámpával kísérte az oltárizsentséget. Az aktív fertálymester viszont a főszékesegyházi körmeneten és a városi ünnepségeken vett részt teljes díszben és gyertyával. Így pl. a Trianoni emlékmű avatásán, Török kanonok beiktatásán, Jézus szíve körmeneten és a Dobó ezrednap ünnepén jelent meg. Év közben a negyedmester szigorúan felügyelt a rendre, szorgalmazta a városnál az elhanyagolt árkok tisztítását és a hiányzó éjjeli világítás pótlását. A negyed lakói számára igazolásokat is kiadott különböző ügyekben.

A fertálymesterek adtak díszörséget 1938. július 4-én, amikor a Szent Jobb aranyvonata Egerbe érkezett, és 8 egri fertálymester köpenyben és zászló alatt vett részt a magyar honvédség Kassára történő ünnepélyes

régi és új tagok adtak össze, s ebből fedezték a kiadásokat. A XVIII–XIX. században az összes fertálymester évente csak egy alkalommal, Szent Apollónia napján jött össze, amikor részt vettek a bazilikában tartott szentmisén és a városházán le tették az esküt. Az egységes fertálymesteri szervezet igénye a XIX–XX. század fordulóján jelent meg, az *Egri Negyedmesteri Testület* pedig 1931-ben alakult. A tisztikar tagja volt az *elnök*, *tiszteletbeli elnök*, *társelnök*, *alelnök*, *főtákar*, *tákar*, *pénztáros*. A választmány a negyedenként delegált 3–3 főből állt, a két új negyed 2–2 tag képviselte. A civil szervezet alakuló ülésén fogalmazták meg, hogy „*az egri negyedmesteri kar egy darabkáját őrzi a régi szép, becsületes történelmi időknek*”. A célokat részletesen közzétették a *fertálymesterek tízparancsolatában*, amely nyomtatásban is megjelent, de beragasztva megtalálható a város II. negyedének fertálymesteri naplójában. Napjainkban sem fogalmazhatnánk meg jobban azokat a morális elveket, amelyek szerint „*elsősorban nekünk kell istenfélő, hazaszerető, az erkölcs parancsai szerint élő, tekintélytisztelő, felebarátján segítő, feddhetetlen polgár példaképeként elől járni negyedeink népe előtt, úgy magánéletünkben, mint közéleti tevékenységünkben*”.

A XX. század első felében a fertálymesterek a

Ifj. Brindza Béla fertálymester 1938-ban

bevonulásán, de fogadták az 1940. november 26-án Erdélyből hazatérő egri háziezredet is a Dobó téren. A II. világháború éveiben a fertálymesterek állították ki negyedükben a cukor- és petróleumjegyek igénylésére szóló igazolásokat, a Hatvan II. negyedben pedig úgy döntöttek 1944-ben, hogy a temetési korszorúkra összeszedett 100 pengőt a hadiárvának adják.

A fertálymesteri tisztség jelentőségét és helyi társadalmi beágyazottságát tükrözi, hogy 1939-ben már 289 fő alkotta a fertálymesteri testületet. A politikai változások azonban nem kedveztek a civil szerveződéseknek, és 1950-ben a megválasztott fertálymesterek már nem tehetők le az esküt a tanácselnök előtt, ugyanakkor még 1956-ban is összejött titokban 4–5 egykori fertálymester a Maklár II. negyedben.

A hagyományok újjáélesztésére a rendszerváltozás után, a Lokálpatrióta Egylet keretei között nyílt lehetőség. Az akkori elnök, *Várkonyi György* ötletét támogatta a még élő három fertálymester, és 1996-ban sikerült ismét megalakítani az *Egri Fertálymesteri Testületet*. Ez a mai törvények szerint egyesületként működik, de szervezeti rendjét és tevékenységét a régi hagyományok szerint alakították ki. A vezetőség tagja a *főkapitány* (elnök), 2 *alkapitány* (alelnökök), *kancellár*, *tárnokmester*, *zászlóőr*. A *választmány* a negyedekből delegált egy-egy főből áll és vannak *számvevők* is. Az egyesület alapító elnökének a még élő fertálymesterek adták a főkapitányi titulust az 1990-es években, a fertálymesteri tisztség újjáélesztése elismeréseként.

Az új fertálymestert a XVIII. század végén még a városrészek lakói választották, a XIX. század utolsó harmadában pedig már a negyed régi fertálymesterei baráti összejöveteleken, a *suttogókon* vették számba az arra érdemes férfiakat. A kiválasztásnál fontos szempont volt a tisztességes, vallásos és erkölcsös élet. A XIX. század végéig jellemző kritérium, hogy háztulajdonnal kellett rendelkeznie. Negyedenként a régi fertálymester házában januárig került sor a választásra, és innen ment egy küldöttség a jelöltért lámpásokkal, fáklyákkal és a jelképekkel (fertálymesteri bot és köpeny), hogy jelenjen meg az *eljegyzésre*. A választás tényét a fertálymesteri naplókban is rögzítették. A lelépő fertálymester *letéti lakomán* látta vendégül a résztvevőket. A kiválasztás szempontjai ma sem változtak: közsímet, példamutató munkájú és életvitelű, köztiszteletben álló személy legyen. Jelenleg is a negyedbeli *suttogókon* választják ki a jelölteket, akik advent idején, a Kálvin-házban tartott fertálymesterek karácsonyán mutatkoznak be. Az új fertálymestereket a januári közgyűlés választja meg, illetve veszi fel őket a testületbe. Ennek az eseménynek a része a *disznótoros trakta*.

Az új fertálymesterek beiktatása ünnepélyes keretek között február 9-én, Szent Apollónia napján történik, ma a hozzá legközelebbi szombaton. Régen két-két egykori fertálymester, a *keresztapa* és két-két *gyertyás* kísérte az újakat, ma a régi és új fertálymester együtt vonul be a 10 órakor a bazilikában kezdődő szentmisére. Ezt követően a városházára mennek, ma még ezelőtt megkoszorúzzák az elhunyt fertálymesterek kopjafáját. A városházán a régi fertálymesterek és hozzátartozók jelenlétében tesznek esküt a polgármester előtt, vagy ahogy a XVIII. században mondták „*törvény szerint letették a hitüket*”. Ma itt kapja meg az új fertálymester a régítől a szalagos botot és terítik a vállára a százcímű köpenyt. Beszédet mond a főkapitány, a polgármester és az egyik új fertálymester. A mostani avatáskor a főkapitány az első években egy múzeumi régi bottal, újabban az ő számára készített nagyobb szalagos bottal megérinti az új fertálymester vállát. Régen az avatás után negyedenként került sor az új fertálymester által adott *feltéti lakomára*, ami sokszor másnapig is eltartott. Ma ez a *trakta* az eskütételi ceremónia után van, amelyen az összes negyed régi és új fertálymesterei részt vesznek feleségeikkel együtt. 1996-tól az avatás estjén a Lokálpatrióta Egylet az új fertálymesterek tiszteletére rendezi farsangi bálját.

Az egri fertálymesterek ma is használják az évszázados megkülönböztető jelképeket, a *fertálymesteri botot* és a *százcímű köpenyt*. A Dobó István Vármúzeum 9 botot és 3 köpenyt őriz, amelyek a XX. század elejétől készültek, változó hosszúságúak és felül kiszélesedőek vagy gömbben végződnek. A legtöbb botba bevették, ráirták vagy rászögeztet fémleapocsákra karcolták a negyed fertálymestereinek a nevét és a hivatali évszámát. A Hatvan III. negyed botjába folyóírással 56 nevet véstek, a 2010-ben vásárolt és a Felnémeti negyedben használt boton 121 név olvasható az 1820–1948 közötti időszakból. Ennek a botnak a készítői is ismertek: Ruppert Antal kádármester és Tajthy Kálmán faszobrász. A tisztséget átadó fertálymester felesége színes szalagot kötött a botra, amelyen szerepel az illető neve és az évszám. A ma használatos botokat a főkapitány tervezte, egységesen 130 cm hosszúak és gömbben végződnek, s erre is szalagok kerülnek.

A fekete posztóból varrt, hosszú, alul 5,2–7,6 méter kerületű, bársony gallérú, belül piros posztóval bélelt, ezüst csatos köpenyeket a negyed pénzéből készítették és a bottal együtt viselték. A XX. század első felében a város híres szabója, Hibay György varrta a legtöbbet. A tisztség újraélesztésekor a múzeumi darabok alapján varratták meg a köpenyeket, de az ezüst csat helyett fehér zsinórt alkalmaznak. Új

A 2012-ben esküt tett fertálymesterek a polgármesterrel és a testület vezetőségével.
(Majoros Tamás felvétele)

elem a fertálymesterek viseletében a Boeckai-sapkára emlékeztető süveg, régen kalapot hordtak. Ma a régi és hivatalban lévő fertálymesterek nyakba akasztható kör alakú nagy jelvényt és kabátra tűzhető kis jelvényt viselnek, amelynek előképe az 1930-as évekbeli fertálymesteri jelvény. A testület címerével díszített nagy jelvényt nemcsak civil ruhán, de a hivatalban lévők a köpennyel együtt is hordják.

A fertálymesterek már 1896-ban rendelkeztek zászlóval, amelyet Párvy Sándor apát-kanonok adományozott részükre. A mai testület zászlaja fehér színű, a szélén piros-zöld fogazással díszített, egyik oldalán címerük, a másik oldalon „Egri Fertálymesteri Testület 2000” felirat olvasható.

1849-től kezdték megörökíteni a megválasztott fertálymesterek névsorát rajzos, díszes keretezésben a negyedek feltüntetésével, 1869-től pedig már fényképeken is láthatók. Kezdetben 4–4 fertálymester egész alakos képét ábrázolták névvel és a negyed feltüntetésével díszes keretezésben, az 1870-es évek második felétől az ovális vagy szögletes mellképek jelentek meg. A színes fertálymesteri tablók díszítőelemei között gyakoriak az antikizáló stílusú épületelemek, a szőlő- és búzamotoivumok, valamint Magyarország és Eger címere. A keretezett tablókat a városházán őrizték, ma pedig 26 db a múzeumban található. Jelenleg is készülnek fertálymesteri tablók, de a korábbiaknál nagyobb méretben, és ezek lefényképezett változatát kapja meg emlékebe minden fertálymester. Az újonnan elválasztott fertálymesterekről csoportkép is készül a városháza kis tanácstermében az egri vár védelmét ábrázoló festmény előtt.

A 16 fertálymester a jelképekkel és a zászlóval ma is jelen van a városi rendezvényeken, 2012-ben 12 alkalommal képviselik a testületet. Ott lesznek pl. a március 15-i ünnepségen, a június 24-i úrnapi körmeneten, a július 8-i Szent Donát napi ünnepségen, az augusztus 20-i várbeli szentmisén, az Egri Vár Napján (október 17.) és a Szent János napi (december 27.) borszentelésen a bazilikában. Ezen túl a fertálymesterek rendszeres kapcsolatban állnak a város Főmérmőki Irodájával, ahova jelzik a negyedek felújítási igényeit, de gondot fordítanak a szegényekre, elesettekre is. A szervezeti élet fontos részét jelentik a Ferences rendházban havonta megtartott szünetek, amelyeket alkalmanként egy-egy negyed szervez, de azon minden egykori és mai fertálymester részt vehet. Néhány városrészben külön szüneteket is tartanak, ahol a negyedet érintő előadásokat, programokat szerveznek. Természetesen ma is teljes felszereléssel vesznek részt a hivatalban lévők az elhunyt fertálymesterek temetésén. A testület össze-

tartozását erősíti a három éve alakult énekkar, amely a ferences templom szentmiséin, a fertálymesteri rendezvényeken szerepel, de már országos rendezvényen is felléptek.

A fertálymesterség ma is rang Egerben, az „egriség” szerves része, a lokális öntudat erősítésének fontos eszköze. A jelenleg több mint 250 egykori és aktív fertálymester családjaiukkal és rokonaikkal fontos társadalmi bázist jelent a több évszázados hagyomány fennmaradásához. A tradicionális jelképpel való megjelenésük emeli a városi rendezvények ünnepélyességét, és folyamatosan emlékezteti a város lakosságát a város múlttal rendelkező, de a negyedekre és az egész városra kiterjedő mai funkciókat is ellátó intézményre.

Irodalom: *Breznay Imre: A fertálymesterségről.* Eger, 1907., *Breznay Imre: Az egri fertálymesterségről.* Eger, 1939., *Petercsák Tivadar: Fertálymesteri emlékek a Dobó István Vármúzeumban.* Az Egri Vár Híradója 36. Eger, 2004. 3–9., *Petercsák Tivadar: A fertálymesterek választása Egerben.* Tisicum XVIII. Szolnok, 2009. 527–534., *Petercsák Tivadar: Az egri fertálymesterek feladatainak változása a 18–20. században.* In: Történezként a katedrán. Tanulmányok Nagy József 80. születésnapjára (Szerk: Gebei Sándor-Makai János-Bartók Béla). Eger, 2009. 161–176., *Petercsák Tivadar: Az egri fertálymesteri bot és köpeny.* In: Történet-muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Veres László tiszteletére (Szerk: Gyulai Éva-Viga Gyula). Miskolc, 2010. 251–263., *Petercsák Tivadar: Fertálymesteri tablók a Dobó István Vármúzeumban.* Agria XLVI. Eger, 2010. 219–259., *Petercsák Tivadar: Hagyományörző fertálymesterek Egerben.* In: Eruditio, virtus et constantia. Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére (Szerk: Imre Mihály – Oláh Szabolcs – Fazakas Gergely Tamás – Száraz Orsolya). Debrecen, 2011. II. 607–615.

Petercsák Tivadar

A hegyközség és a hegybíró szerepe a szőlő- és borágazatban

A hegyközség – státuszát és célját tekintve – egy vagy több település termelői és felvásárlói által e tevékenységükhöz fűződő közös érdekeik előmozdítására, valamint az általuk előállított termékek származás-, minőség- és eredetvédelmére létrehozott köztisztület, autonóm önkormányzati testület alkotva. A hegyközségi rendszer önellátó, finanszírozási forrásai elsődlegesen a tagok befizetései, de közigazgatási, hatósági feladatok elvégzésére állami forrásokban is részesül. A hegyközségek a XIII. század óta alulról szerveződő, önkéntesen létrehozott szervezetek, a hegyrendek 1470-től eredeztethető irásbeliségét követően 1894-ben kaptak törvényi szintű elismerést. A szőlőhegy birtokos vagy bérlő gazdáinak bizonyos önkormányzattal rendelkező intézménye a XVI–XIX. században. Kialakulásuk körülményei tisztázatlanok. A hegyközség hasonlóan gazdasági és közigazgatási egység volt, mint a falu, melynek határában feküdt. Tagjai a szőlőbirtokosok és bérlők (együttesen a *hegynép*) évi 2–4 alkalommal *hegygyűlést* tartottak. Ekkor döntöttek a felmerült vitás ügyekről, megválasztották a hegyközség vezető emberét, a *hegymestert*, s az őt segítő 6–12 fős tanácsot. A hegyközségek életét az ún. *hegytörvények* szabályozták. Az első hegyközségi törvényt, amelyhez a jelenleg érvényes jogszabály is visszanyúlt, 1894-ben fogadta el a Parlament. „Újkori” létrehozásukat és működésüket a 1994. évi CII. törvény szabályozza, amelyet 1994. december 27-én fogadott el az Országgyűlés.

A hegyközség feladatai. Az érdekegyeztetésre, minőségbiztosításra, szőlészeti és borászati tevékenység összehangolására törvényben létrehozott köztisztület a hegyközségi rendszer. A hegyközség 1000 m. feletti szőlőterület, illetve szőlő-, must- vagy borfelvásárlás esetén kötelező tagságra épül, és a szőlőtermelőket, felvásárlókat, feldolgozókat, forgalmazókat, vagyis az ágazat összes árutermelő tevékenységet folytató szereplőjét tömöríti. Hatósági, közigazgatási, adminisztratív feladatkörei mellett tulajdonvédelmet (szőlőterületek őrzése, hegyország fenntartása), valamint szakmai koordinációt is ellát. A hegyközség legfontosabb feladata a terület arculatának, a hegyrendészeti szabályoknak a kialakítása, az eredet- és a minőségvédelem. Szabályozza a szőlőtelepítés terméshelyeit, a fajtákat és egyéb előírásokat alkot. A hegyközség tagjairól, területének, termelésének adatairól névjegyzéket készít, illetve nyilvántartást vezet. Védi a hegyközség tagjainak érdekeit, eljár a származás- és eredetvédelmet sértő cselekményekkel kapcsolatban. Figyelemmel kíséri, véleményezi és együttműködik az illetékes önkormányzat képviselő-testületével a hegyközség területét érintő településrendezési és -fejlesztési feladatokban. Együttműködik az agrárkamara területi és országos szervezeteivel, valamint a gazdasági és szakmai érdekképviseleti szervezetekkel. Adatot szolgáltat a jogszabályokban meghatározott közigazgatási- és állami szervezeteknek, szerveknek. Megszervezi az illetékes önkormányzatokkal együttmű-